

חברת המופת של הרצל

מדריך למורה

רציונל:

חזונו של הרצל להקמת בית לאומי, או בית מולדת לעם היהודי כלל גם את רעיון חברת המופת - לא סתם חברה או מדינה אלא חברה מתוקנת שמבוססת על הערכים הנעלים ביותר של זמנו. בחזונו החברתי של הרצל עוסק שער זה. השער מתרכז בארבעה ערכים מרכזיים שעולים מתוך כתיבתו של הרצל על חברת המופת - שוויון, חרות, אחווה וקידמה. ערכים אלה הם הערכים המרכזיים של המודרנה. שלושת הראשונים הם הערכים המוצהרים של המהפכה הצרפתית, המהפכה שמסמלת את השינוי האידיאולוגי-פוליטי של העת החדשה. הערך האחרון הוא אולי הערך המוביל של המודרנה. כמי שביקש להוביל את תהליכי המודרניזציה של העם היהודי, הדגיש הרצל ערך זה הן במובנו התיאורטי והן בהיבטים הטכנולוגיים שלו.

כל הערכים הללו מהווים בסיס לתפישות אידיאולוגיות ופוליטיות עכשוויות ולכן חשוב להבין את בסיסן ואת השפעתן על חיינו היום. הפעילויות בשער מכוונות, עם כך, להבנת רעיונותיו של הרצל אך גם להשתמעויות של רעיונות אלה בחברה הישראלית ובחברה האנושית כולה היום.

השער מתחיל בעיסוק בהרצל האדם וממנו יוצא לחזונו על פי ארבעת הערכים שהוזכרו כאן. כדי להבין טוב יותר את התפישות ההרצליניות, תוך התייחסות להקשר כולל, הובאו בסוף הפרק מקורות יניקה של תפישתו בתוך התרבות היהודית ומחוצה לה.

מטרות:

1. הכרות עם בנימין זאב הרצל ועם חזונו החברתי.
2. הבנת חשיבות החזון החברתי של הרצל ותכנון חברת המופת שלו.
3. דיון בערכים המרכזיים של העידן המודרני ובקשר שלהם לציונות.

1. מבוא

הרחבה: חשיבותו של הרצל

שער זה מציג היכרות עם דמותו של בנימין זאב הרצל ועם חזון חברת המופת שלו. לשם כך יש לברר תחילה מדוע הרצל ומשנתו כה חשובים גם במציאות ימינו. הרחבה זו מיועדת לתחילת השיעור כמשחק פתיחה העוסק בחשיבותם של הרצל ומשנתו.

המורה יתחיל במשחק הידוע 'הרצל אמר':

המורה ייתן הוראות שונות. רק אם אמר 'הרצל אמר' בתחילת המשפט צריך לבצע אותן.

משחק קצר – שלוש או ארבע הוראות (דוגמא: להרים ידיים, לקפוץ במקום, לקום לשבת, ללחוץ את ידו של היושב משמאלך)

ניתן לאפשר לאחד המשתתפים לתת הוראה או שתיים.

שאלות לדיון:

- למה המשחק נקרא הרצל אמר?
- מי היה הרצל?
- המשתתפים יציגו מה הם יודעים על הרצל.
- למה חשוב מה הוא אמר?
- מה זאת אומרת 'חוזה המדינה'?

הרחבה: ציונות – אידיאל אין סופי

הקטע הפותח את השער השני מעלה לדיון את משמעותו של המושג 'ציונות'. בקטע, מגדיר הרצל את הציונות כרעיון שאינו מסתיים עם השגת מטרותו הראשונית, הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל, אלא הוא רעיון מתמשך, החותר ליותר מאשר עצם הקמת המדינה, אלא השואף לשלמות מוסרית ורוחנית.

גם היום, יותר ממאה שנה אחרי שנכתבו הדברים, דומה כי הדיון אודות משמעותה של הציונות לאחר הקמת המדינה, רלוונטי לא פחות.

הרחבה זו מבקשת לברר את עמדתם של התלמידים ביחס להגדרתו של הרצל למושג 'ציונות', ולחבר בין משנתו של הרצל לדיון האקטואלי.

- האם אתם מסכימים להגדרתו של הרצל את המושג 'ציונות'?
- מהי דעתכם? האם הציונות הסתיימה או שהיא אכן אינסופית?

עבודה בזוגות או בקבוצות:

- קראו את הקטע הבא:
- הציונות לפי דעתי נגמרה. אין בה צורך. כולם כבר בציון וציון פתוחה. אף אחד לא מפריע ליהודים שרוצים לבוא הנה להגיע, ואלה שהיו מוכרחים לבוא כבר כאן. יש מולדת, אבל היא השתנתה.

ראיון עם הסופר ס' יזהר

- מהי עמדתו של יזהר? האם אתם מסכימים איתה?

דיון:

התלמידים יציגו את העמדות השונות.

- מה בציונות לא נגמר?
- מדוע קיימת תפישה שהציונות נגמרה?
- מה המשמעויות של כל עמדה?
- מה הרצל היה חשוב על עמדה זו?

2. בנימין זאב הרצל

הרחבה: גרף המנהיגות של הרצל

במסגרת הפעילות אודות חייו של בנימין זאב הרצל התבקשו התלמידים להציב את ציוני הדרך המרכזיים במנהיגותו של הרצל, ולנסות להתוות את גרף המנהיגות של המנהיג.

הרחבה זו מבקשת להשוות בין הגרף שהתקבל אצל התלמידים ובין הביוגרפיה של הרצל כפי שהיא עולה מן השיר 'הרצל' של להקת גייסות השריון.

על השיר: את השיר חיבר יורם טהרלב בשנת 1972, לכבוד 75 שנה לקונגרס הציוני הראשון.

כך כתב טהרלב על השיר:

גם בשיר הזה, כמו בשיר על יואל משה סלומון וכמו בשיר שכתבתי על בן גוריון, ניסיתי לגעת בנקודה הרגישה ביותר בהיסטוריה הפרטית של הרצל, שמת (מהתקף לב) בגיל 44 בסך הכל. בניגוד לאנשים שהקיפו אותו, שכל אחד תרם תרומתו הייחודית לביסוס התנועה הציונית, הרצל נתן את היקר מכל – את בריאותו. השיר נכתב ללהקת פיקוד דרום, להופעה שנועדה לציין מלאת 75 שנה לקונגרס הציוני. קצין החינוך, שיזם את העלאת המחזמר הזה, עודד חרמוני, נהרג ביום הראשון של מלחמת יום הכיפורים והלהקה פורקה לצוותים קטנים ולא הופיעה יותר עם המחזמר.

מתוך אתר האינטרנט של יורם טהרלב

שירים אלה מההיסטוריה הציונית נכתבו לעיתים לתוכנית ספציפית של להקה צבאית שעסקה בציונות ולכן הם בעלי אופי דידקטי. אך, לדברי טהרלב, גם אם היו אלה שירים מוזמנים עדיין יש לו יחס אישי אליהם הם מבטאים את רגשותיו. בשיר על הרצל הוא מזדהה עם האדם שנתן את כל מה שהיה לו, תחושה אישית מאוד לטהרלב שמקורה בחינוכו הסוציאליסטי בקיבוץ ביגור. פיזמונים מסוג זה על אבות הציונות אינם נכתבים בעשורים האחרונים.

אלי אשד, 'הפזמונים של יורם טהרלב', מתוך הבלוג: היקום של אלי אשד

המורה יציג לתלמידים את השיר:

אפשר לחלק את המילים או לקרוא אותן בקול רם. כדאי מאוד להשמיע הקלטה של השיר אותה ניתן למצוא גם באינטרנט.

הרצל

להקת גייסות השריון
מילים: יורם טהרלב
לחן: יאיר רוזנבלום

וביאליק נתן את "אל הציפור"
רק הרצל הלך שם דווה וכואב
כי הרצל נתן למדינה את הלב.

הוא רץ ודאג ונאם ונדחף
מן המזכיר אל השר
מן המיניסטר אל הגראף

הרצל וכל האדונים הנכבדים
בבאזל יסדו את מדינת היהודים
וולפסון ונורדאו ואוסישקין התוסס
ומוצקין וכל הצירים של הקונגרס.
וולפסון הביא למדינה את הכספים
נורדאו נתן את הפרסום והכבוד.
אוסישקין נתן את המרץ של הדור

היה מתמצא בעניין הציוני
הוא היה קצת בנימין והיה קצת זאב
אך אפילו לשולטן הוא הציע את הלב.

ובסוף כשראו שישנה כבר התחלה
הוא נדרש לשלם את מחיר התהילה
אחד דרש את הכספים והחובות
אחד דרש את הפרסום והכבוד
אחד דרש מהפכה, אחד שוויון
אחד דרש מיד את כל ציון
והרצל, שכלום לא נשאר לו בחייו
נתן את הלב ועצם את עיניו
ואחר כך כל האדונים הנכבדים
בכו על חוזה מדינת היהודים.

האמין כתינוק בכל מה שהוא בדה
ואמר "אם תרצו אז אין זו אגדה"
נסע לסיני, לגליל וליהודה
בדק את הקרקע ואת כלי העבודה
חצה את הים ועל פרד הוא דהר
במקווה ישראל הוא פגש את הקיסר
ואז לפני וילהלם הוא חש פתאום כאב
כי שוב היה צריך לפתוח את הלב.
הוא לחם במונטיפיורי וברוטשילד הוא נזף
והשקיע בקונגרסים את כל חסכוניותו
בבית הוא הניח אישה וילדים
שחשו על גבם את צרת היהודים
לכלך הוא את ידיו ולא חש עצמו קטן
בקשישים שילם ונפגש עם השולטן
כי אחרת איך עבדול חמיד השני

דיון:

- מי הם האישים המוזכרים בשיר?
- מה היה תפקידם בתנועה הציונית?
- למה בחר טהרלב להציג דווקא את אישים אלה?
- מה תרומתו של הרצל לציונות על פי טהרלב? עד כמה אתם מסכימים איתו?
- כיצד היה נראה גרף המנהיגות של הרצל על פי השיר בלבד?
- מהם נקודות השיא בחייו של הרצל על פי יורם טהרלב?
- במה היה שונה הגרף של יורם טהרלב מן הגרפים שנוצרו בכיתה?

3. חנות המופת של הרצל

הרחבה - הנושאים אליהם התייחס הרצל בשרטוט חברת המופת שלו (משחק)

חזונו של הרצל לגבי חברת המופת היה נרחב ומפורט. חזון זה כולל גם נושאים מפתיעים שחלקם לא מופיעים בחוברת לתלמיד. כך למשל שירות לאומי חובה – "כל אנשי החברה החדשה, גברים ונשים, חייבים להקדיש שנתיים מחייהם לשירות הציבור, בדרך כלל בין גיל שמונה עשרה לעשרים, לאחר סיום הלימודים" (בנימין זאב הרצל – 'אלטנוילנד' 1902).

המשחק המוצע כאן מציג הכרות בסיסית עם היבטים ופרטים מעניינים בחזונו של הרצל. הכיתה תחולק לקבוצות. כל קבוצה תקבל ששה כרטיסים ועליהם ציטוטים של הרצל בנושאים שונים וכן וששה כרטיסים המגדירים את הנושאים בהם עוסקים הציטוטים. על כל קבוצה להתאים את כרטיסי הציטוט לכרטיסי ההגדרות. לאחר שיהיו בידיהם ששה זוגות כרטיסים עליהם לסדר את ציטוטי הרצל בסדר הנכון כך שהאותיות הפותחות את כרטיסי הציטוט (מסומנות באדום) ייצרו ביטוי הקשור לנושא. כרטיסי הציטוט:

תן לי לומר לך שחברי ואני לא מבדילים בין בני האדם. אנחנו לא שואלים את האדם לאיזה גזע או לאיזו דת הוא שייך. (מתוך 'אלטנוילנד')

בתולדות האנושות מעולם לא נבנו ערים במהירות ובפאר שכאלה. מעולם לא עמדו לרשות הבונים אמצעים טכניים שכאלה. (מתוך 'אלטנוילנד')

אבל מוטלות עליה חובות והיא ממלאת אותן בשמחה, כי לצידן יש לה זכויות. בחברה החדשה שלנו לנשים יש שוויון זכויות מלא. (מתוך 'אלטנוילנד')

בקיצור, כל מוסדות הרווחה שהכרנו עוד באירופה, מתנהלים אצלנו דרך רשות אחת. בצורת ארגון כזאת יש לנו אפשרות לסייע לכל נזקק ולכל חולה. (מתוך 'אלטנוילנד')

ל...תיאטרון, לאופרה או לאחת ההצגות בשפה האנגלית, הצרפתית, האיטלקית או הספרדית. (מתוך 'אלטנוילנד')

רושלים הפכה גוף אדיר, חי ונושם... על חלקת אדמה גדולה ומרובעת עמד ארמון השלום רב הרושם, שאירח כנסים בינלאומיים של אוהבי שלום ושל אנשי מדע מכל התחומים. (מתוך 'אלטנוילנד')

התאימו את כרטיסי הציטטות של הרצל להגדרות הבאות:

- שוויון בין בני דתות שונות ובני גזעים שונים
- שוויון בין המינים
- קידמה
- מערכת רווחה וסעד
- ירושלים כמרכז לאומי ואוניברסלי
- תרבות אירופאית מגוונת

דיון:

- מה דעתכם על הרעיונות שהעלה הרצל?
- מה מהם מתבצע היום במדינת ישראל? באיזו דרך? מה לא?
- איזה רעיון מוצא חן בעיניכם במיוחד?
- איזה רעיון הייתם מוסיפים?

כמובן שהביטוי המסתתר באותיות הפותחות את הציטטות הוא 'תל-אביב'

- מה הקשר של הביטוי 'תל אביב' לעניינינו?

הרצל כתב את ספרו 'אלטנוילנד' בגרמנית. פירוש השם הוא – ארץ ישנה-חדשה. הספר תורגם לשפות רבות וביניהן, כמובן, לעברית. המתרגם הראשון, נחום סוקולוב, ממנהיגי התנועה הציונית שהיה מקרוב להרצל, תרגם את שם הספר ל'תל אביב'. כך הסביר את השם להרצל: "זהו שם עברי תנ"כי ארץ-ישראלי... ויש בו זיקה בין ישן וחדש. 'תל' משמעו חורבה עתיקה, ו'אביב' – עונת הלבוב וההתחדשות בטבע. ובכן: חורבה ששבה לתחייה, לאביב חדש: 'אלטנוילנד'"

סוקולוב לקח כאמור את השם מהתנ"ך: "וְאָבּוֹא אֶל הַגּוֹלָה תֵּל אָבִיב הַיְשָׁבִים אֶל נְהַר כְּבָר, וְאָשֵׁב הֵמָּה יוֹשְׁבֵי שָׁם". (יחזקאל, פרק ג', פסוק ט"ו): "וְאָבּוֹא אֶל הַגּוֹלָה תֵּל אָבִיב הַיְשָׁבִים אֶל נְהַר כְּבָר, וְאָשֵׁב הֵמָּה יוֹשְׁבֵי שָׁם".

העיר תל אביב נקראה בשמו של הספר, לכבודו של הרצל וחזונו. את השם הציע מנחם שנקין, מראשוני העיר..

דיון:

- מה משמעות השם 'ארץ ישנה- חדשה'?
- מדוע בחר הרצל בשם זה?
- עד כמה השם 'תל אביב' מעביר מסר דומה?
- מדוע בחרו רשוני תל אביב לקרוא לה בשם זה?

הרחבה – קידמה

לקדמה, ערך מרכזי של המודרנה, נוספו בשנים האחרונות פרשנויות רבות שמצביעות עליו כאל ערך מוטעה - אנטי ערך. ההתייחסות אל ההיסטוריה האנושית כהתקדמות לינארית, בדרך אחת, לקראת עתיד טוב יותר הייתה תפישה מרכזית ביותר בקרב חוגים רבים בעולם. אך היום גישה זו שוב אינה מקובלת. האמונה בקדמה הביאה למשל לרעיון 'קץ ההיסטוריה' שהעלה לראשונה פרידריך היגל – הרעיון

שהתפשטות המהפכה הצרפתית וערכיה באירופה מצביעים על קיצה החיובי של ההיסטוריה, על השלמת תהליך שחרורו של האדם. רעיון זה הרים ראש אמנם בראשית שנות התשעים כאשר פרנסיס פוקויאמה כתב מאמר ידוע בשם זה והצביע על נפילת ברית המועצות והגוש הסובייטי כסופו החיובי של תהליך השחרור הראשוני. האירועים מאז הפריחו את רעיונו האופטימי של פוקויאמה ואיתו המעיטו בערכו של ערך הקידמה. חוגים מסוימים הצביעו על ערך זה כאל אחד הגורמים באמצעותו דיכא האדם הלבן את שאר העולם. ערך זה מסמל על פי חוגים אלה את הנסיון של האדם הלבן להפוך את העולם כולו לצלמו ודמותו ולסמן את מי שאינו כמותו כנחות, כפרימיטיבי'.

במקביל, גם הגילויים הטכנולוגיים שנתפשו כמקלים על חיי האדם, מיטיבים ומאריכים אותם, זכו לביקורת קשות. מאז ראשית המודרנה היו חוגים שראו בטכנולוגיה אויבת של האנושות. חוגים אלה באו לידי ביטוי בתפישות רומנטיות שדגלו בשיבה לטבע במידות שונות ובדרכים שונות. בשנים האחרונות חוזרות טענות אלה ביתר שאת והן נתלות, בין השאר, בבעיות שנתגלו במזון מתועש ובשימוש בכימיקלים.

ביקורת אלה, מוצדקות ככל שיהיו, אסור שיסתירו את ההתפתחויות החיוביות שהן למעשה ביטוי של ערך הקדמה – הן בתחום הטכנולוגי שמקל על חיי האדם, הן ברפואה שמאריכה ומשפרת חיי אנשים והן בפילוסופיה ובפוליטיקה שהפכו את רוב האנושות של ראשית המאה העשרים ואחת לחופשייה יותר מאשר רוב האנושות שלוש מאות שנים קדם לכן.

זו הקדמה עליה מדבר הרצל. ערך זה אינו מוחשי דיו לתלמידים וכדאי לנסות להמחיש להם אותו בכמה דוגמאות מחיי היום היום, במיוחד מהתחום הטכנולוגי.

אפשרות ראשונה:

המורה יבקש מהתלמידים לבחור חפץ יומיומי שהם משתמשים בו ומכירים אותו.

עתה המורה יבקש מהתלמידים לענות על שלוש שאלות:

- האם אתם יודעים להכין את החפץ הזה?
- האם אתם מכירים את מי שהכין את החפץ?
- האם חפץ זה היה קיים או לא קיים ברשותכם אם הייתם חיים לפני מאתיים שנים?

המורה יסביר לתלמידים שבתקופה שקדמה למודרנה את רוב החפצים הכינו האנשים שהשתמשו באותם החפצים או שהם ידעו מי הכין אותם עבורם.

דיון:

- מה המשמעות של תהליך זה?
- כיצד חיו אנשים בעולם בו רבים מהחפצים היומיומיים שלנו לא היו קיימים?
- מה החשיבות של החפצים החדשים?

אפשרות שנייה:

הכיתה תחולק לקבוצות. כל קבוצה:

תקרא את קטעי המקור של הרצל בנושא הקידמה.

תבחר לעצמה את אחד החידושים שמזכיר הרצל.

תברר: מתי התגלה או הומצא החידוש שנזכר? כיצד נוצר חידוש זה? על איזה קושי הוא בא לענות? מה היתרונות בחידוש זה? כיצד נראו החיים לפני שנוצר?

דיון:

- כיצד נוצרים חידושים בחיינו?
- מה היתרונות שלהם? מהם חסרונותיהם?
- אילו חידושים חשובים במיוחד? מדוע?
- מה אנחנו היינו רוצים לחדש?

4. חברת מופת – מקורות השראה

הרחבה – חברת המופת היהודית

בגוף החוברת מספר קטעים המבקשים להתחקות אחרי דמות חברת המופת כפי שהיא באה לידי ביטוי במקורות יהודיים מסורתיים. אין ספק כי היהדות אינה עשויה מקשה אחת, וכי כל ניסיון לעמוד על "השקפת עולמה של היהדות" בנושא מסוים, הוא בעייתי וחוטא בהכללות.

הדיון בשאלה, האם למסורת היהודית ישנה משנה חברתית סדורה, ואם יש, מה טיבה של משנה זו, החל כבר בסוף המאה התשע עשרה והוא נמשך עד ימינו. סוציאליסטים יהודים זיהו את הסוציאליזם עם 'מוסר היהדות' או 'חזון הנביאים', ולעומתם היו שטענו כי היהדות מקדשת את הקניין הפרטי ואף ראו בה בסיס לקפיטליזם.

להלן מספר קטעים המייצגים עמדות שונות בנושא:

היהדות — כל רוח יחסנות ושלטון מעמדי זרים לה מעיקרה [...] רוח היהדות רוח סוציאל-דמוקרטית היא ביסודה ומעצם טיבה.

משה הס, רומי וירושלים

היהדות אכן מעלה על נס את הדאגה לחלש ולנזקק, "לגר ליתום ולאמנה", דאגה המגולמת במצוות הצדקה ובמצוות רבות נוספות. אך שלא כתפיסה הרואה במצוות הצדקה ביטוי למדיניות הרווחה של ההלכה, המערערת על זכויות הקניין של היחיד, ושלא כדעה שלפיה הצדקה היא אמצעי המאפשר לקחת מרכושו של הפרט לטובת הכלל, המסורת היהודית אינה מבקשת לארגן מחדש את סדרי החברה באמצעות הצדקה, ואינה מנסה לכפות עליה חלוקה מחדשת [...] לא זו בלבד שאין להלכה ריב עם הקניין הפרטי,

היא אף תומכת בו, ומייחסת לו ערך מוסרי של חירות ומימוש הצדדים היצירתיים של האדם. הבעלות אינה עסקה חוזית בין האדם ובין האל, שהעניק לו שליטה בתנאי שיעניק מהונו לזולתו, אלא היא תולדה הכרחית של סגולתו האלוהית של האדם. הבעלות אינה מותנית בקיום מצוות צדקה; אדרבה, היכולת לתת צדקה היא שתלויה בבעלות.

יצחק ליפשיץ, 'על תורת הכלכלה היהודית', תכלת 17, 2004

היהדות אינה קול אחד [...] מתוך כל הקולות צריך למצוא את הקול הברור יותר, וזה קרוב הרבה יותר לערכים סוציאל-דמוקרטיים מאשר קפיטליסטיים [...] הניסיון לומר שהיהדות היא סוציאליסטית הוא ניסיון כושל, משום שהסוציאליזם הוא תפישת עולם המשקפת מציאות פוליטית מודרנית, ואילו היהדות מייצגת השקפה מסורתית שאינה יכולה להיות סוציאליסטית. אבל אפשר לומר זאת גם על הניסיון למצוא ליברליזם ביהדות. התפישות המודרניות האלה נשענות על מציאות חיים כלכלית שאינה דומה למציאות שבה נכתבו חוקי הדת היהודית.

גלעד קריב, מתוך 'הרב אמר – צריך שוק חופשי', ימימה עברון, 'הארץ'

נקודות לדיון:

- מהי החשיבות של זיהוי עמדה זו אחרת עם המסורת היהודית?
- האם לדעתכם זיהוי כזה הוא אפשרי?
- מתוך תפישתכם את היהדות, עם איזו עמדה אתם מסכימים יותר?

חומר להעשרה:

- יצחק ליפשיץ, 'על תורת הכלכלה היהודית', <http://www.tchelet.org.il/article.php?id=83>
- גלעד סרי, 'האם היהדות היא סוציאליסטית?', <http://seri-levi.com/2008/02/03/%D7%94%D7%90%D7%9D-%D7%94%D7%99%D7%94%D7%93%D7%95%D7%AA-%D7%94%D7%99%D7%90-%D7%A1%D7%95%D7%A6%D7%99%D7%90%D7%9C%D7%99-%D7%A1%D7%98%D7%99%D7%AA>

- ימימה עברון, 'הרב אמר – צריך שוק חופשי',

<http://www.haaretz.co.il/hasite/pages/ShArtPE.jhtml?itemNo=449209>

- יפתח גולדמן, 'שירת המהפכה והסמלים שבארון: על "יהדות" ו"מאבק

<http://ygoldman.org/?p=52>, "חברתי"

אפשרות נוספת:

ניתן לנהל דיון בכיתה סביב שאלות אקטואליות העולות מדי יום. לדוגמה, בסוף שנת 2010 התעורר דיון ציבורי בשאלת תמלוגי הגז לחברה המפיקה אותו ולמדינה. ניתן להתחיל את הדיון בסוגיה זו, או בסוגיה דומה, ולשאול מה העמדה היהודית על פי המקורות המוצגים בחוברת לתלמיד.

בהקשר זה פורסמו מספר מאמרים המסתמכים על מקורות יהודים כאלה ואחרים.

עוד על פרשה זו:

- אבי נוב, 'פרשת שבוע כלכלית – שורשי הקפיטליזם בתנ"ך',

<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3934434,00.html>

- אבי נוב, 'פרשת השבוע: עמדת התנ"ך בעניין תמלוגי הגז',

<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3944205,00.html>

- שוקי גלילי, 'ברוני הגז מגייסים את אלוהים',

<http://www.shooky101.com/?p=66204>

הרחבה – חרות שוויון ואחווה.

ההכרות עם ערכי המהפכה הצרפתית מזמנת הכרות עם אירוע חשוב זה, עם הגורמים והסיבות שהביאו לפרוץ המהפכה, עם התנהלותה ומשמעויותיה. פעילות זו מוצעת בחוברת לתלמיד וניתן להרחיבה באמצעות דיון עם נושא זה או הרחבת עבודה. החקר המוצעת בחוברת.

הכרות זו מזמנת גם מפגש עם כמה אישים שכתבתם השפיעה על המהפכה הצרפתית, על העת החדשה המאוחרת ועל התנהלותו של העולם כולו. הרחבה זו מציע להתרכז באישים שדבריהם מובאים בדף המקורות - ז'אן ז'ק רוסו, אדם סמית', קרל מרקס, פרדריך אנגלס, הנרי דיויד ת'ורו ומרטין לותר קינג.

אפשר לכוון עבודה זו לדיון בהשפעת האיטיות על היסטוריה ובהשפעת רעיונות על מעשים.

הכיתה תחולק לקבוצות. כל קבוצה:

תעיין בקטעים הקצרים שנכתבו על כל אחד מהאישים המופיעים בדף המקורות ותבחר באחד אותו היתה רוצה להכיר טוב יותר.

תחפש מקורות להכרות עם האיש: ביוגרפיה, עיקרי רעיונותיו, הדרך בה השפיע על אנשים אחרים ועל העולם.

תכתוב קטע קצר שימחיש את השפעת האדם שבחר על העולם.

דיון:

- כיצד השפיעו רעיונותיהם של האישים השונים על העולם?
 - מה עשו כדי שרעיונותיהם ישמעו וישפיעו?
 - אילו רעיונות משפיעים יותר ואילו פחות?
 - מה גורם לרעיון להשפיע על המציאות?
 - אילו רעיונות שלכם הייתם רוצים שישפיעו על המציאות? מה תעשו כדי שישפיעו עליה?
- כאן יכול המורה לחזור ולתת את הרצל כדוגמה לאדם נוסף שרעיונותיו וכתבתו השפיעו על המציאות. ניתן לנתח מה עשה הרצל כדי להפוך את רעיונותיו למציאות.

אפשרות נוספת:

ניתן לחשוף את התלמידים לטקסטים נוספים הקשורים לערכי המהפכה הצרפתית והפכו לטקסטים מכוננים. כזה הוא 'האינטרנציונל', המנון שנכתב לכבוד שלטון הקומונה האנרכיסטית בצרפת, בשנות השבעים של המאה התשע עשרה והפך להמנון סוציאליסטי ואפילו קומוניסטי. הוא אף נזכר ביצירות אמנות שונות – ספרותיות, קולנועיות ואחרות.

התרגום העברי המוכר, זה של אברהם שלונסקי, ארכאי למדי. עם זאת ההכרות איתו היא זוית נוספת של הכרות עם תקופה אחרת ועם רוח המפכה.

המורה יקריא את מילות השיר ואף ישמיעו בכיתה (ניתן למצוא אותו בגרסאות שונות ובשפות שונות באינטרנט)

האינטרנציונל

קוֹם הַתְּנַעֲרָה עִם חֵלְכָה
עִם עֲבָדִים וּמְזִי רָעֵב
אֵשׁ הַנְּקָמוֹת הַלֵּב לַחֲכָה
לְקִרְאֵת אוֹיֵב הַכּוֹן לְקָרֵב.

עוֹלָם יִשָּׁן עַדִּי הַיְסוּד נְחָרִימָה
מִגֵּב כְּפוּף נִפְרוֹק הָעוֹלָם
אֶת עוֹלְמָנוּ אֶז נְקִימָה
לֹא כְּלוּם מִתְמוּל,
מְחַר – הַכֹּל.

זֶה יְהִיָּה קָרֵב אַחֲרוֹן בְּמִלְחַמַת עוֹלָם
עִם הָאִינְטֵרנַצִּיּוֹנָל יְעוֹר, יִשְׁגֵּב אָדָם

דיון:

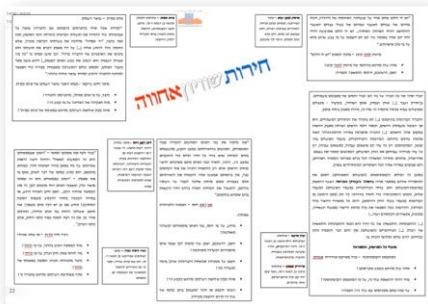
- מה מטרת ההמנון? מהו העולם החדש שיקום?
- מהם העקרונות שמובאים בשיר?
- למה יש צורך להחרים (בגרסאות אחרות 'להחריב') את העולם הישן?
- מה מעמדות מפכה ללא החרבת העולם הישן?

• מה משמעות השורה "לא כלום אתמול הכל מחר"? איזה מצב היא מייצגת? מה היא מציעה?

• עד כמה מגייס השיר לפעולה?

• מה משמעות שמו – 'האינטרנציונל'?

המורה יכול לספר מעט על משמעות השיר בעבר ובהווה.

הרחבה: חרות

בגיל הנעורים המושגים "חופש" הנו מושג מרכזי. לכן כדאי להקדיש למושג 'חרות' תשומת לב. זה מושג קשה לפרוש, כמו גם המושגים שוויון ואחווה, ואידיאולוגיות שונות לא פרושים שונים. כאן אנו מציעים להתייחס אליו באמצעות השיר 'חופשי זה לגמרי לבד'. שיר זה מזמן דיון במורכבות המושג 'חרות' ובמחירים שלו.

בהקשר זה ניתן להתייחס לאימרה "החופש לישון תחת הגשר" – אמרה ידועה מסוף המאה ה-19 שהנחיל הסופר הצרפתי, אנטול שקובעת, באופן ציני, שלעני אין חופש אמיתי לבחור כיצד לעצב את חייו שכן אין לו למעשה בחירה. פשרנות נוספת לאותה אמרה היא הטענה כי החופש המוצע לחלשים בחברה הוא למעשה החופש שניתן לחזקים כדי שיוכלו להשתמש באמצעים העומדים לרשותם באופן חופשי בלי שיחויבו לשלם מיסים למדינה על מנת שזו תוכל לסייע לאותו עניי שישן מתחת הגשר.

דיון:

• מהן המשמעויות השונות של המושג 'חופש'?

• מה הם החסרונות של חופש, אם בכלל? מה המחירים שלו?

• מהו חופש בשבילכם? מתי אתם מרגישים חופשיים?

• אילו יצירות אמנות – שירים, סיפורים, סרטים וכו' – אתם מכירים שדנים במושג החופש?

המורה יציג את שם השיר 'חופשי זה לגמרי לבד'

- מה משמעות שם זה? למה יותר קל להיות חופשיים כשלבד?
- האם אתם מסכימים עם אמירה זו?

עתה יציג המורה את השיר. כדאי מאוד להשמיעו.

חופשי זה לגמרי לבד

מילים: יעקב גלעד

לחן: יהודה פוליקר

עשרים וארבע שעות ביממה
טעות חזרה בטעות על עצמה
מי ידע בסופו של חשבון
שאחד ואחד זה בעצם המון

עשרים וארבע שעות ביממה
למדנו את ואני את כל החוכמה
לא ידענו ללמוד בעל פה
שאחד ואחד זה בעצם הרבה

חופשי זה ...

אז הלכנו ללמוד כל אחד בנפרד
שחופשי זה בעצם לגמרי לבד
חופשי זה לגמרי לבד
חופשי זה לגמרי לבד

עשרים וארבע שעות ביממה
בנינו חומה של בדידות איומה
אז הלכנו ללמוד כל אחד בנפרד
שחופשי זה בעצם לגמרי לבד
חופשי זה לגמרי לבד
חופשי זה לגמרי לבד

חופשי זה ...

חופשי זה - חופשי זה לגמרי לבד
חופשי זה - חופשי זה לגמרי לבד

דיון:

- מה הסיטואציה שהשיר מתאר?
- מה משמעות השם של השיר ביחס לסיטואציה זו?
- באילו עוד סיטואציות 'חופשי זה לגמרי לבד'?
- מתי אתם מרגישים ככה?

הרחבה – שוויון

המושג שוויון, כמו המושג חרות, אינו פשוט כלל ועיקר. די להזכיר את המושגים המוצמדים אליו כדי להבין את מורכבותו: שוויון ערך האדם, שוויון הזדמנויות, שוויון מכני, שוויון בין המינים, שוויון בין הגזעים ועוד. מושג זה מתפרק אם כך למושגי משנה שלעיתים סותרים זה את זה.

שניים מערכיו הבסיסיים של העולם המודרני הם השוויון בפני החוק והשוויון הפוליטי. שוויון זה נתפש כבסיס ביותר ועם זאת קבוצות חברתיות שונות – עניים, שחורים, יהודים, נשים ועוד – נאלצו להאבק במהלך מאתיים השנים האחרונות על זכותם לבחור ולהבחר, על הזכות למשפט הוגן ועל זכויות וחובות שווים לקבוצות אחרות.

אחד הקשים העיקריים במושג זה הוא ההבדל בין שוויון מכני לשוויון מהותי. מצב בו לכל אדם יש אותו הדבר – אותה כמות כסף, אותה כמות אוכל, בית בגודל שווה, אותם בגדים – הוא שוויון מכני והוא מנוגד למעשה לשוויון מהותי. הוא אינו מתחשב בצרכים השונים של בני האדם ובתנאים השונים עימם הם מתמודדים. זו תפישה מגבילה של שוויון.

שוויון מהותי בא לידי ביטוי במשפט "כל אחד על פי יכולתו ולכל אחד על פי צרכיו". על פי תפישה זו חלוקת המשאבים צריכה להיות על פי הצרכים האובייקטיביים והסובייקטיביים של כל אדם. המשמעות היא נגישות שווה לאמצעים אבל לא בהכרח שימוש שווה בהם. במקביל התרומה למשאבים צריכה להיות מותאמת ליכולותיו, רצונותיו ולכישורונות של כל אדם. מבקריה של שיטה זו טוענים שהיא מנוגדת לטבע האדם שכן כל אדם ירצה לצרוך יותר ולייצר פחות. עוד הם טוענים כי שיטה זו לא תוכל להתקיים בתנאים של מחסור אלא רק בתנאים של רווחה יחסית. בכל תנאי של מחסור יש צורך בחלוקה מכנית או תכנית כל שהיא של האמצעים כדי לשרוד. ספר המדע הבדיוני הידוע 'המנושל', של אורסולה לה-גוויין, מבקש להוכיח ששוויון מהותי מסוג זה אפשרי גם בתנאי מחסור אך גם מדגיש כי קשה ליישמו בתנאים אלה.

תהליך הפרטתם של קיבוצים רבים מהווה לא פעם טיעון לכישלוננו של השוויון המהותי ואת התאמתו למציאות. הקבוצות והקיבוצים אכן ניסו בראשיתם לחיות במשטר של שוויון מהותי אבל זה נשחק עם השנים ובמקומו עלה השוויון המכאני בתחומי חיים רבים.

ערך השוויון מזוהה לרוב עם מרקס ועם הקומוניזם. זיהוי זה הוא זיהוי בעייתי למצער. השוויון במשמעותו המקובלת כ"מידה שווה לכל" לא מוצג על ידי מרקס ואנגלס כאידיאל שראוי לשאוף אליו - לא במניפסט הקומוניסטי (הטקסט הידוע, ההצהרתי ביותר שלהם) וגם לא בשאר כתיבתם של השניים. מרקס הציב דווקא את החירות, במובן של התפתחות חופשית ורב-צדדית של כל יחיד, כתכליתו האחרונה של התהליך המהפכני. עם זאת ביטול הקניין הפרטי מצטייר כאחד הכלים ליצירת שפע וחרות.

השוויון וצמצום הפערים מוצגים לעתים כאוייבי הצמיחה והשפע שכן תחרות היא מניע גורם מרכזי בפעילות הכלכלית בעולם המודרני. על פי תפישה זו השפע יכול להיות מיוצר רק בעולם שבו התחרות מניעה אנשים לפעולה. אבל מחקרים כלכליים רבים הוכיחו גם את ההיפך – חברות

צומחות הן לרוב חברות שוויוניות יותר. על פי מחקרים אלה ההזדמנויות שנוצרות בחברות שוויוניות וכן תחושת הסולדריות מביאה צמיחה כלכלית ושפע.